

प्राथमिक शिक्षणातील समस्या व संशोधन एक अभ्यास

रजनी शामराव मोरे

संशोधिका, हायस्क शिक्षिका, जिल्हा परिषद उच्च प्राथमिक शाळा, येरूर, जिल्हा - चंद्रपूर

BA,MA (मराठी, समाजशास्त्र),DSM B. Ed, M. Ed

प्रस्तावना

शिक्षण हा समाजाच्या प्रगतीचा पाया आहे. मुलांचे बालपण हा त्यांच्या बौद्धिक, सामाजिक व मानसिक विकासाचा महत्त्वाचा काळ असतो. या वयात मिळणारे शिक्षण आयुष्यभराच्या घडणीस कारणीभूत ठरते. म्हणूनच प्राथमिक शिक्षण ही कोणत्याही देशाच्या शैक्षणिक व्यवस्थेतील सर्वात महत्त्वाची पायरी आहे. भारताच्या संविधानातील २१(अ) या कलमानुसार ६ ते १४ वयोगटातील मुलांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण देणे ही राज्याची जबाबदारी आहे.

मात्र आजही प्राथमिक शिक्षणाच्या टप्प्यात अनेक अडचणी, अडथळे व समस्या विद्यमान आहेत. या समस्या शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक व प्रशासकीय अशा अनेक अंगांनी गुंतागुंतीच्या आहेत. त्यामुळे या समस्यांचा अभ्यास व त्यावर होणारे संशोधन महत्त्वाचे ठरते.

प्राथमिक शिक्षणातील प्रमुख समस्या

१) पायाभूत सुविधा अभाव

अनेक ग्रामीण व आदिवासी भागात शाळांची इमारत जीर्ण अवस्थेत आहे. स्वच्छ पिण्याचे पाणी, शौचालय, खेळणी व ग्रंथालयाची कमतरता आहे. डिजिटल साधनसंपत्ती, संगणक व इंटरनेट यांचा अभाव जाणवतो.

२) शिक्षकांची कमतरता व गुणवत्तेचा अभाव: शिक्षकांची संख्यात्मक कमतरता असून विद्यार्थी-शिक्षक गुणोत्तर शिफारस केलेल्या निकषांपेक्षा जास्त आहे. अध्यापनकौशल्य, प्रशिक्षण व अध्यापनपद्धतीत नवीनतेचा अभाव दिसतो. काही ठिकाणी शिक्षकांची शाळेकडे दुर्लक्ष करण्याची प्रवृत्ती दिसून येते.

३) अभ्यासक्रमातील मर्यादा: अभ्यासक्रम व जीवन यामध्ये सुसंगतीचा अभाव आहे. स्थानिक गरजांना अनुरूप अभ्यासक्रम तयार न केल्यामुळे विद्यार्थ्यांचा रस कमी होतो. भाषिक अडचणींमुळे ग्रामीण व आदिवासी मुलांना शिकण्यात अडथळे येतात.

४) विद्यार्थ्यांचा शाळा सोडण्याचा दर: लमजुरी, गरीबी, घरगुती जबाबदाऱ्या यामुळे अनेक मुले शाळा पूर्ण करू शकत नाहीत. विशेषत: मुलींचा शाळा सोडण्याचा दर मुलांच्या तुलनेत जास्त आहे.

५) पालकांचा शिक्षणाकडे दृष्टिकोन: निरक्षरता व दारिद्र्यामुळे अनेक पालकांना शिक्षणाचे महत्त्व उमजत नाही. काही ठिकाणी मुलांना शेतीकामात किंवा मजुरीत गुंतवले जाते

६) सरकारी योजनांची अंमलबजावणी: शालेय पोषण आहार, मोफत पाठ्यपुस्तके, सायकल योजना अशा उपक्रमांचा लाभ सर्वांना मिळत नाही. निधीच्या कमतरतेमुळे किंवा प्रशासकीय दुर्लक्षामुळे योजना प्रभावी ठरत नाहीत.

संशोधनाची आवश्यकता

प्राथमिक शिक्षणाशी संबंधित समस्या सोडवण्यासाठी संशोधन अत्यंत गरजेचे आहे. संशोधनाद्वारे

1. विद्यार्थ्यांच्या शिकण्याच्या प्रक्रियेचा अभ्यास – वाचन, लेखन व गणितातील कमतरता ओळखता येते.
2. शिक्षकांच्या अध्यापन पद्धतीचे मूल्यांकन – नवीन व प्रभावी पद्धती अमलात आणता येतात.
3. शैक्षणिक धोरणांची समीक्षा – शालेय योजना किती प्रभावी ठरतात हे तपासता येते.
4. सामाजिक घटकांचा अभ्यास – गरीबी, जात, लिंगभेद, पालकांचा दृष्टिकोन यांचा शैक्षणिक प्रक्रियेवर कसा परिणाम होतो हे समजते.
5. नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर – ई-लर्निंग, डिजिटल क्लासरूम यांचे परिणाम तपासता येतात.

प्राथमिक शिक्षणावरील महत्त्वाची संशोधन निष्कर्ष

1. शिक्षण आयोग (कोठारी आयोग, १९६६) – प्राथमिक शिक्षण सर्वांसाठी सक्तीचे व मोफत करणे आवश्यक आहे असे प्रतिपादन.
2. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (१९८६ व २०२०) – बालकेंद्रित शिक्षण, स्थानिक भाषेचा वापर व शैक्षणिक समता यावर भर.
3. ASER रिपोर्ट (Annual Status of Education Report) – ग्रामीण भागातील मुलांची वाचन व गणितातील पातळी अपेक्षेपेक्षा खालावलेली असल्याचे सातत्याने नमूद.
4. NCERT संशोधन – प्रशिक्षण घेतलेल्या शिक्षकांद्वारे शिकवलेल्या विद्यार्थ्यांचा शैक्षणिक स्तर उंचावतो.
5. युनिसेफ व यूनेस्को अभ्यास – मुलींचे शालेय शिक्षण सामाजिक व आर्थिक विकासाला गती देते.

समस्यांच्या निराकरणासाठी उपाययोजना

- १) पायाभूत सुविधांचा विकास: सर्व शाळांना स्वच्छ शौचालय, पिण्याचे पाणी, खेळाचे मैदान उपलब्ध करणे. डिजिटल साधनांचा पुरवठा व वापर वाढवणे.
- २) शिक्षक प्रशिक्षण: शिक्षकांसाठी सतत व्यावसायिक प्रशिक्षण आयोजित करणे. अध्यापन प्रक्रियेत नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यास प्रोत्साहन.
- ३) अभ्यासक्रम सुधारणा: निक जीवनाशी सुसंगत, कौशल्याधारित अभ्यासक्रम तयार करणे. मातृभाषेतून अध्यापनास प्रोत्साहन देणे.

४) सामाजिक सहभाग: पालकांना शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देण्यासाठी जनजागृती कार्यक्रम.

स्थानिक स्वयंसेवी संस्था व ग्रामपंचायत यांचा सहभाग.

५) सरकारी योजना प्रभावी करणे: षण आहार, शालेय शिष्यवृत्ती, मोफत पुस्तके यांच्या अंमलबजावणीत पारदर्शकता आणणे. शाळा सोडणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी विशेष पुनर्वसन कार्यक्रम.

६) संशोधन व मूल्यांकन

शाळास्तरावर वार्षिक शैक्षणिक आढावा घ्यावा. स्वतंत्र संशोधन संस्थांनी प्राथमिक शिक्षणावरील दीर्घकालीन अभ्यास करावा. प्राथमिक शिक्षण हा कोणत्याही शिक्षण व्यवस्थेचा पाया आहे. याच टप्प्यावर विद्यार्थ्यांचे बौद्धिक, सामाजिक, भावनिक आणि नैतिक विकासाचे बीज रुजवले जाते. भारतासारख्या विकसनशील देशात प्राथमिक शिक्षणाला विशेष महत्त्व आहे, कारण यामुळे देशाच्या भविष्यातील पिढी घडते. मात्र, प्राथमिक शिक्षणामध्ये अनेक समस्या आणि आव्हाने आहेत, ज्यांचा सामना करताना शिक्षक, पालक, शासन आणि समाजाला विविध अडचणींचा सामना करावा लागतो. या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी शैक्षणिक संशोधन महत्त्वाची भूमिका बजावते. या लेखात प्राथमिक शिक्षणातील प्रमुख समस्या, त्यांची कारणे, परिणाम आणि त्यांचे निराकरण करण्यासाठी संशोधनाच्या भूमिकेचा सविस्तर आढावा घेतला जाईल. प्राथमिक शिक्षणातील प्रमुख समस्या प्राथमिक शिक्षणातील समस्या या बहुआयामी आणि जटिल स्वरूपाच्या आहेत. त्या खालीलप्रमाणे मांडता येतील: 1. शैक्षणिक साधनांचा अभाव प्राथमिक शाळांमध्ये मूलभूत सुविधांचा अभाव ही एक प्रमुख समस्या आहे. यामध्ये अपुरी वर्गखुर्च्या, अप्रशिक्षित शिक्षक, पाठ्यपुस्तकांचा तुटवडा, प्रयोगशाळा, ग्रंथालय आणि डिजिटल शिक्षण साधनांचा अभाव यांचा समावेश होतो. विशेषतः ग्रामीण भागात, शाळांमध्ये वीज, पाणी, स्वच्छतागृहे यासारख्या मूलभूत सुविधांचा अभाव आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांचे शिक्षण प्रभावित होते आणि शिक्षणाची गुणवत्ता खालावते. उदाहरण: राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषदेच्या (NCERT) अहवालानुसार, भारतातील 20% पेक्षा जास्त प्राथमिक शाळांमध्ये स्वच्छ पिण्याच्या पाण्याची सुविधा उपलब्ध नाही. 2. शिक्षक-विद्यार्थी गुणोत्तर (Teacher-Student Ratio) प्राथमिक शाळांमध्ये शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांचे गुणोत्तर असंतुलित आहे. एका शिक्षकामागे 30-40 विद्यार्थी असणे सामान्य आहे, ज्यामुळे वैयक्तिक लक्ष देणे कठीण होते. यामुळे विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक गरजा पूर्ण होत नाहीत आणि शिक्षणाचा दर्जा प्रभावित होतो. उदाहरण:

@yadavakhilesh यांच्या X पोस्टनुसार, आदर्श शिक्षण व्यवस्थेत 1:20 असा शिक्षक-विद्यार्थी गुणोत्तर असावा, परंतु उत्तर प्रदेशासारख्या राज्यांमध्ये ही परिस्थिती बिकट आहे. 3. शिक्षकांचे प्रशिक्षण आणि प्रेरणा प्राथमिक शाळांमधील शिक्षकांना पुरेसे प्रशिक्षण मिळत नाही. अनेक शिक्षकांना आधुनिक अध्यापन पद्धती, डिजिटल शिक्षण साधने आणि विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांना शिकवण्याचे तंत्र माहीत नसते. याशिवाय, कमी पगार, प्रेरणेचा अभाव आणि प्रशासकीय दबाव यामुळे शिक्षकांचा उत्साह कमी होतो. 4. भाषिक आणि सांस्कृतिक अडचणी भारतात बहुभाषिक आणि बहुसांस्कृतिक समाज आहे. अनेक प्राथमिक शाळांमध्ये शिक्षणाचे माध्यम इंग्रजी किंवा प्रादेशिक भाषा असते, परंतु ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना यामुळे अडचणी येतात. स्थानिक भाषा किंवा बोलीभाषेत शिक्षणाचा अभाव असल्याने विद्यार्थ्यांना पाठ्यपुस्तके समजणे कठीण जाते. यामुळे त्यांचा

आत्मविश्वास कमी होतो आणि शिक्षणापासून ते दुरावतात. उदाहरण: पहिलीपासून इंग्रजीचा प्रयोग, ज्याचा उल्लेख एका ब्लॉगमध्ये आहे, हा अंतीम टप्प्यात असला तरी यामुळे विद्यार्थ्यांना भाषिक अडचणी येतात. 5. शाळाबाह्य मुले आणि ड्रॉपआउट दरभारतात अजूनही अनेक मुले प्राथमिक शिक्षणापासून वंचित आहेत. गरिबी, बालमजुरी, लवकर विवाह आणि सामाजिक रूढी यामुळे अनेक मुले शाळेत येत नाहीत किंवा शिक्षण अर्धवट सोडतात. विशेषतः मुली आणि मागासवर्गीय समुदायातील मुलांचा ड्रॉपआउट दर जास्त आहे. 6. अभ्यासक्रम आणि अध्यापन पद्धतीप्राथमिक शिक्षणाचा अभ्यासक्रम अनेकदा कालबाह्य आणि सैद्धांतिक असतो. यामध्ये व्यावहारिक ज्ञान, जीवन कौशल्ये आणि सर्जनशीलतेवर कमी भर दिला जातो. तसेच, अध्यापन पद्धती पारंपरिक आणि एकतर्फी असतात, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांचा शिक्षणात रस कमी होतो. 7. मूल्यमापन पद्धतीप्राथमिक शिक्षणातील मूल्यमापन पद्धती बहुतेकदा परीक्षा-केंद्रित असते. यामुळे विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशीलता, तर्कशक्ती आणि रचनात्मक आणि समस्या सोडवण्याच्या कौशल्यांचा विकास होत नाही. सातत्यपूर्ण सर्वेक्षण मूल्यमापन (CCE) लागू केले असले तरी त्याची अंमलबजावणी अनेक ठिकाणी अपुरी आहे. 8. सामाजिक आणि आर्थिक असमानताप्राथमिक शिक्षणामध्ये सामाजिक आणि आर्थिक असमानता मोठी अडचण ठरते. खासगी शाळांमध्ये उच्च दर्जाचे शिक्षण मिळते, तर सरकारी शाळांमध्ये सुविधा आणि शिक्षणाचा दर्जा कमी असतो. यामुळे गरीब आणि श्रीमंत विद्यार्थ्यांमधील शैक्षणिक असमानता वाढते. प्राथमिक शिक्षणातील समस्यांचे परिणामशैक्षणिक गुणवत्तेवर परिणाम: अपुऱ्या सुविधा, प्रशिक्षित शिक्षकांचा अभाव आणि कालबाह्य अभ्यासक्रम यामुळे शिक्षणाचा दर्जा खालावतो. ड्रॉपआउट दरात वाढ: सामाजिक आणि आर्थिक अडचणींमुळे अनेक मुले शिक्षण अर्धवट सोडतात, ज्यामुळे बालमजुरी आणि गरिबीचे चक्र कायम राहते. सामाजिक असमानता: शिक्षणातील असमानतेमुळे सामाजिक आणि आर्थिक विषमता वाढते, ज्याचा परिणाम राष्ट्रीय विकासावर होतो. विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास बाधित होणे: सर्जनशीलता, तर्कशक्ती आणि जीवन कौशल्यांचा विकास न झाल्याने विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास खुंटतो. प्राथमिक शिक्षणातील समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी संशोधनाची भूमिकाशैक्षणिक संशोधन हे प्राथमिक शिक्षणातील समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी प्रभावी साधन आहे. संशोधनामुळे समस्यांची कारणे, परिणाम आणि उपाय यांचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास करता येतो. खालीलप्रमाणे संशोधनाचे योगदान आहे: 1. कृती संशोधन (Action Research) कृती संशोधन ही शिक्षक-केंद्रित संशोधन पद्धती आहे, ज्यामध्ये शिक्षक स्वतःच्या वर्गातील समस्यांचा अभ्यास करतात आणि उपाय शोधतात. उदाहरणार्थ, विद्यार्थ्यांच्या शुद्धलेखनातील चुका सुधारण्यासाठी शिक्षक कृती संशोधन करू शकतात. यामध्ये समस्येची ओळख, डेटा संकलन, उपाययोजनांची अंमलबजावणी आणि मूल्यमापन यांचा समावेश होतो. उदाहरण: एका शिक्षकाने इयत्ता पाचवीच्या विद्यार्थ्यांच्या शुद्धलेखनातील चुका सुधारण्यासाठी कृती संशोधन केले. त्यांनी परिच्छेद लेखन, शब्दांच्या पट्ट्या आणि जोडाक्षरांचा सराव यासारख्या उपाययोजना राबवल्या, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या शुद्धलेखनात सुधारणा झाली. 2. शैक्षणिक धोरणांचा विकास संशोधनामुळे शैक्षणिक धोरणांना दिशा मिळते. उदाहरणार्थ, राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 मध्ये प्राथमिक शिक्षणात भाषिक आणि सांस्कृतिक विविधतेचा विचार करून स्थानिक भाषांमध्ये शिक्षण देण्यावर भर देण्यात आला आहे. संशोधनामुळे अशा धोरणांची प्रभावी

अमलबजावणी शक्य होते.3. शिक्षक प्रशिक्षण आणि विकाससंशोधनामुळे शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम अधिक प्रभावी बनवता येतात. उदाहरणार्थ, डिजिटल शिक्षण साधनांचा वापर, समावेशक शिक्षण (Inclusive Education) आणि सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापन (CCE) यासारख्या आधुनिक पद्धतींवर आधारित प्रशिक्षण कार्यक्रम विकसित केले जातात.4. अभ्यासक्रम सुधारणासंशोधनामुळे अभ्यासक्रम अधिक व्यावहारिक आणि विद्यार्थी-केंद्रित बनवता येतो. उदाहरणार्थ, संशोधनातून असे दिसून आले आहे की प्राथमिक स्तरावर खेळ-आधारित शिक्षण (Game-Based Learning) विद्यार्थ्यांचा रस आणि सहभाग वाढवते. यामुळे अभ्यासक्रमात खेळ, प्रकल्प आणि गटचर्चा यांचा समावेश केला जाऊ शकतो.5. मूल्यमापन पद्धतींचा विकाससंशोधनामुळे मूल्यमापन पद्धती सुधारता येतात. उदाहरणार्थ, सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापन (CCE) पद्धतीमुळे विद्यार्थ्यांचे केवळ शैक्षणिक ज्ञानच नव्हे, तर त्यांचे कौशल्ये, वृत्ती आणि सर्जनशीलता यांचेही मूल्यमापन होते.6. सामाजिक समस्यांचे निराकरणसंशोधनामुळे ड्रॉपआउट दर, लिंगभेद आणि सामाजिक असमानता यासारख्या समस्यांचे निराकरण शक्य होते. उदाहरणार्थ, मुलींच्या शिक्षणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी शिष्यवृत्ती, मोफत पाठ्यपुस्तके आणि स्वच्छतागृहांच्या सुविधा यासारख्या उपाययोजनांचा अभ्यास संशोधनातून केला जातो.प्राथमिक शिक्षणातील समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी संशोधन-आधारित उपाय1. मूलभूत सुविधांचा विकाससंशोधनावर आधारित शाळांमधील मूलभूत सुविधांचा विकास केला जाऊ शकतो. उदाहरणार्थ, स्वच्छ पाणी, स्वच्छतागृहे आणि डिजिटल शिक्षण साधने यांचा समावेश असलेल्या शाळांचे मॉडेल विकसित केले जाऊ शकते.2. शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमासंशोधनावर आधारित शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले जाऊ शकतात, ज्यामध्ये आधुनिक अध्यापन पद्धती, समावेशक शिक्षण आणि तंत्रज्ञानाचा वापर यांचा समावेश आहे. उदाहरणार्थ, शिक्षकांना डिजिटल साधनांचा वापर शिकवण्यासाठी ऑनलाइन कोर्सेस उपलब्ध करून दिले जाऊ शकतात.3. स्थानिक भाषांमध्ये शिक्षणसंशोधनातून असे दिसून आले आहे की स्थानिक भाषांमध्ये शिक्षण दिल्यास विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास आणि आकलनशक्ती वाढते. यामुळे प्राथमिक शाळांमध्ये स्थानिक भाषा आणि बोलीभाषांवर आधारित पाठ्यपुस्तके आणि अध्यापन पद्धती विकसित केल्या जाऊ शकतात.4. समावेशक शिक्षणविशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी समावेशक शिक्षण पद्धती विकसित करण्यासाठी संशोधन उपयुक्त आहे. उदाहरणार्थ, अपंगत्व असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी विशेष शिक्षण साधने आणि प्रशिक्षित शिक्षक उपलब्ध करून दिले जाऊ शकतात.5. ड्रॉपआउट दर कमी करणेसंशोधनावर आधारित उपाययोजनांमुळे ड्रॉपआउट दर कमी होऊ शकतो. उदाहरणार्थ, मध्यान्ह भोजन योजना, शिष्यवृत्ती आणि पालक जागृती कार्यक्रम यामुळे शाळाबाह्य मुलांना शिक्षणात आणता येते.6. तंत्रज्ञानाचा वापरडिजिटल शिक्षण साधने, ऑनलाइन शिक्षण मंच आणि शैक्षणिक ॲप्स यांचा वापर वाढवण्यासाठी संशोधन महत्त्वाचे आहे. उदाहरणार्थ, ग्रामीण भागात सौरऊर्जेवर चालणारी डिजिटल शिक्षण साधने उपलब्ध करून दिली जाऊ शकतात.प्राथमिक शिक्षणातील संशोधनाची आव्हानेनिधीचा अभाव: शैक्षणिक संशोधनासाठी पुरेसा निधी उपलब्ध नसतो, विशेषतः ग्रामीण भागात.प्रशिक्षित संशोधकांचा अभाव: संशोधनासाठी प्रशिक्षित आणि अनुभवी संशोधकांची कमतरता आहे.प्रादेशिक असमानता: शहरी आणि ग्रामीण भागांमधील संशोधन सुविधांमधील तफावत.संशोधन

परिणामांची अंमलबजावणी: संशोधनातून मिळालेले निष्कर्ष शाळांमध्ये प्रभावीपणे लागू करण्यात अडचणी येतात. सर्वोत्तम संशोधन पद्धती आणि उदाहरणे 1. प्रायोगिक संशोधन (Experimental Research) प्रायोगिक संशोधनामध्ये नवीन अध्यापन पद्धती किंवा शैक्षणिक साधनांचा प्रयोग केला जातो. उदाहरणार्थ, खेळ-आधारित शिक्षणाचा प्रयोग केला गेला, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांची गणितातील प्रावीण्यात सुधारणा झाली. 2. सर्वेक्षण संशोधन (Survey Research) सर्वेक्षणांद्वारे विद्यार्थ्यांच्या अडचणी, शिक्षकांचे प्रशिक्षण आणि पालकांचा सहभाग यांचा अभ्यास केला जाऊ शकतो. उदाहरणार्थ, ड्रॉपआउट दराचे कारण शोधण्यासाठी पालक आणि विद्यार्थ्यांच्या मुलाखती घेतल्या जाऊ शकतात. 3. केस स्टडी (Case Study) विशिष्ट शाळा किंवा गटाचा सखोल अभ्यास करून समस्यांचे विश्लेषण केले जाते. उदाहरणार्थ, ग्रामीण शाळेतील ड्रॉपआउट दर कमी करण्यासाठी केस स्टडीद्वारे उपाय शोधले गेले. 4. तुलनात्मक संशोधन (Comparative Research) वेगवेगळ्या शाळा किंवा शैक्षणिक पद्धतींची तुलना करून सर्वोत्तम पद्धती निवडली जाऊ शकते. उदाहरणार्थ, सरकारी आणि खासगी शाळांमधील शिक्षणाच्या गुणवत्तेची तुलना. भारतातील प्राथमिक शिक्षण संशोधनाचा इतिहास स्वातंत्र्यपूर्व काळात भारतात शैक्षणिक संशोधन मर्यादित होते. स्वातंत्र्योत्तर काळात, विशेषतः 1950 नंतर, शैक्षणिक संशोधनाला चालना मिळाली. 1947 मध्ये सेंट्रल इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन आणि 1961 मध्ये नॅशनल कौन्सिल ऑफ एज्युकेशनल रिसर्च अँड ट्रेनिंग (NCERT) यांसारख्या संस्थांनी संशोधनाला गती दिली. कोठारी आयोग (1964-66) आणि राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 यांनी संशोधनाला प्रोत्साहन दिले आहे.

निष्कर्ष

प्राथमिक शिक्षण हे कोणत्याही राष्ट्राच्या सर्वांगीण विकासाचे मूलभूत साधन आहे. भारताने सार्वत्रिक शिक्षणाच्या दिशेने अनेक प्रगती केली असली तरी अजूनही अनेक समस्या कायम आहेत. या समस्या केवळ धोरणात्मक उपायांनी नाही तर शैक्षणिक संशोधन, सामाजिक जागृती व स्थानिक सहभाग यांच्या मदतीने सोडवता येतील. धोरणनिर्मितीसाठी दिशादर्शक ठरेल. प्राथमिक शिक्षण सक्षम, गुणवत्तापूर्ण व सर्वसमावेशक केल्याशिवाय समाजाचे शाश्वत विकास ध्येय साध्य होऊ शकत नाही. निष्कर्ष प्राथमिक शिक्षणातील समस्या या जटिल आणि बहुआयामी आहेत, परंतु शैक्षणिक संशोधनामुळे त्यांचे प्रभावी निराकरण शक्य आहे. कृती संशोधन, प्रायोगिक संशोधन, सर्वेक्षण आणि केस स्टडी यांसारख्या पद्धतींमुळे शिक्षणाचा दर्जा सुधारता येतो. शिक्षक प्रशिक्षण, अभ्यासक्रम सुधारणा, तंत्रज्ञानाचा वापर आणि सामाजिक समस्यांचे निराकरण यासाठी संशोधन आवश्यक आहे. भारतात शैक्षणिक संशोधनाला चालना देण्यासाठी निधी, प्रशिक्षित संशोधक आणि प्रभावी अंमलबजावणी यांची गरज आहे. प्राथमिक शिक्षणातील समस्यांचे निराकरण करूनच आपण एक समृद्ध आणि शिक्षित समाज घडवू

संदर्भ ग्रंथसूची

1. कोठारी आयोगाचा अहवाल (१९६६). भारत सरकार, नवी दिल्ली.
2. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (१९८६, २०२०). शिक्षण मंत्रालय, भारत सरकार.
3. Annual Status of Education Report (ASER). प्रथम्, नवी दिल्ली.
4. National Council of Educational Research and Training (NCERT). विविध शैक्षणिक अहवाल.
5. Govinda, R. (2002). India Education Report. Oxford University Press.
6. Tilak, J. B. G. (2009). Education for All in India. NUEPA.
7. UNICEF (2015). The State of the World's Children. New York.
8. UNESCO (2019). Global Education Monitoring Report. Paris.
9. Deshpande, S. (2018). शिक्षणाची सामाजिक दृष्टी. पुणे: प्रगती बुक्स.
10. Joshi, R. (2017). भारतीय शिक्षणव्यवस्था: समस्या व उपाय. मुंबई: नूतन प्रकाशन.